

Ex. Phil.

Av Daniel Dekant Seides

I dette notatet går jeg kort gjennom alle de relevante skikkelsene innen Ex.Phil, og presenterer deres syn på de to hovedtemaene (så langt det er relevant): 1. moral og etikk og 2. sikker viten. Mye er tatt fra mine og deres (spesielt Helges) øvinger. Gutta er i kronologisk orden (samme orden som i boka).

Del 1: Antikken og middelalderen

Thales fra Milet – Regnes som den første filosofen. Han mente at vann var urstoffet som alt til syvende og sist var laget av (*arché*). Fukt og liv gikk hånd i hånd; pust, blod, sevje og sæd.

Empedokles – Den første som hevdet at *arché* bestod av de fire elementene, jord, luft, ild og vann. Alt vi ser er forskjellige kombinasjoner av disse fire, og mengden av disse fire er konstant. Med dette var elementlæren grunnlagt, altså at alt vi ser er bygd opp av grunnleggende, små elementer. Altså en slags forløper til atomteori.

Heraklit – Mente at alt var i forandring. Du stiger aldri ned i den samme elv to ganger, siden vannet har beveget på seg, og sand og grus vaskes bort. Kan tolke dithen at han mente at ild var urstoffet. Likevel mente Heraklit at det var en enhet i verden. En fornuft, *logos*, styrte alt. Motsetninger er nødvendige, fordi vi kan ikke tenke oss f.eks varme uten å ha opplevd kulde.

Parmenides – Parmenides og hans disippel Zenon formulerte paradoksene som at man aldri kan ta igjen noen som har begynt å løpe foran deg. Bevegelse, forandring og mangfold eksisterer ikke. Bevegelser vi ser er illusjoner. Forandring kan ikke tenkes, og kan da heller ikke eksistere. Parmenides trodde på *det Ene*, som var evig og uten alder (??).

Demokrit – Atomist. Atomistene hevdet at tingens geometriske og målbare egenskaper var avgjørende. Alle ting består av atomer som bare oppviser slike geometriske og målbare egenskaper – ingen kvalitative egenskaper. Atomene var udelelige og uforanderlige. Utover partiklene mente atomistene at det fantes et uendelig tomrom, der forbindelser inngås og oppløses.

Pytagoras – Religiøs leder. Nøkkelen til å forstå universet ligger i studiet av matematiske forhold som kommer til syne i naturen. Gjennom sin "idélære" utviklet Platon dette konseptet videre. Pythagoras skal ha uttalt at alt er tall. Tallene var hans *arché*.

Sokrates/Sofistene

Moral og etikk

Ordet sofist kommer fra det greske ordet "sophia", som betyr vis eller visdom. I utgangspunktet kunne det betegne en person som var flink med det han eller hun drev med, men rundt år 500 f.kr. hadde ordet fått sin rette betydning: en sofist var en intellektuell som tok betalt i å undervise i diverse egenskaper, da spesielt retorikk. Sofistene var kjent som dyktige retorikere, og brukte taleevnene sine på å overtale andre. I datidens samfunn i Athen var talekunst noe som kunne sikre en makt og ære blant folket, så denne evnen var naturlig nok svært viktig, og noe sofistene kunne ta seg godt betalt for å lære bort.

Mange av sofistene var etiske relativister, dvs at de mente at det som oppfattes som riktig eller galt er relativt til individer, grupper og samfunn. Protagoras, en av de mest kjente sofistene, formulerte "homo mensura"-setningen, som kanskje kan forklare sofistenes hang til relativisme: "Mennesket er alle tings målestokk". Ut ifra dette mente sofistene at alt, inkludert moral og etikk, dømmes ut ifra det menneskene kan sanse – og siden forskjellige mennesker opplever samme ting på forskjellige måter, må moral og etikk være relativt ⁽¹⁾. Troen på at moralen var relativ hadde sitt utspring i alle reisene sofistene var på. De besøkte mange land og byer der de hadde andre normer og regler enn grekerne i Athen, og de så hvordan de forskjellige samfunnene kunne fungere på hver sin måte. For sofistene var dette et klart argument for at moralen var relativ.

Da sofistene kom på banen var det i ferd med å skje et paradigmeskifte i filosofien – i stedet for å omhandle universet og naturen ble filosofene mer opptatt av å sette samfunnet og individene i fokus. En av grunnene til denne utviklingen var at flere av de forskjellige naturfilosofene hadde teorier som virket motstridende. Sofistene observerte dette, og mente derfor at deres teorier kunne forkastes. De mente dermed at vi ikke kunne vite noe helt sikkert – sofistene var altså skeptikere.

(1) Enkelte kilder påpeker at Protagoras sannsynligvis mente kunnskapsmessig relativisme, og ikke moralsk.

Sokrates

Sofistene fikk en klar motstander på den tiden, nemlig Sokrates. Ifølge Platon, som vi kommer tilbake til litt senere i teksten, var Sokrates en ekte filosof, altså en som aldri prøvde å tjene på sine intellektuelle ferdigheter. Sokrates mente at filosofenes arbeid var å overbevise, altså å få folk til å tenke selv hva som var rett og galt. Sofistene, ifølge Sokrates, prøvde derimot å overtale folket i Athen til å godta det de mente var rett og galt, altså at moralen er subjektiv og relativ. Sokrates mente at sofistenes retorikk var et misbruk av språkevnen, da de prøvde å få frem sine idéer i samfunnet. Likevel hadde både sofistene og Sokrates mye til felles i deres tankegang.

Sokrates mente at det fantes allmenne, moralske normer som folket burde leve etter. Ulikt sofistene mente Sokrates at moralen var tidløs, altså at det som var rett og galt var likt for alle. Som nevnt tidligere mente Sokrates at filosofens viktigste oppgave var å overbevise folk. Problemet til Sokrates var finne en metode som fremmet hans eget synspunkt, på en slik måte at han overvant sofistene. Verktøyet som ble brukt var samtalen, eller dialogen. Han oppsøkte mennesker av forskjellig bakgrunn, gjerne folk med sterke meninger og folk som var vel ansett i samfunnet. Taktikken som ble brukt fra Sokrates' sin side var å innlede en diskusjon slik at motparten kom med en påstand eller egen mening. Deretter fortsatte han ved å stille kritiske spørsmål slik at motstanderen ble satt mer og mer i fokus. Et hjelpemiddel som Sokrates ofte brukte var ironi. Dette brukte han for å få motparten på glid, og i tillegg fremstilte han seg selv som uvitende. På denne måten fikk motparten større og større vanskeligheter med å formulere seg og må til slutt gi opp. Meningen med spørsmålene var ikke å få motparten til å dumme seg ut, men de skulle hjelpe de til å formulere sine egne synspunkter og forstå at det ikke er lurt å overvurdere sin egen kunnskap. Sokrates ble kåret til den klokkeste blant dødelige av Orakelet i Delfi. Dette var ikke på grunn av at han kunne så mye, men fordi han hadde en forståelse for sin egen uvitenhet. Sokrates mente at det viktigste var å få folk til å begynne å tenke selv. Dette ble senere kalt for «den sokratiske metoden», og var en stor del av læren hans. Sokrates mente at de som kjente seg selv, på godt og vondt, ville til slutt forstå at det fantes en lik moral for hele folket, altså at moralen er tidløs.

Som nevnt tidligere var Sokrates og sofistene store motstandere i det greske samfunnet på den tiden, men de hadde relativt like måter å tenke på. Begge parter var opptatt av normer og moralregler, men svarene var meget forskjellig. Sofistene rettet seg mot verdirelativismen - hva som

er rett og galt avhenger av tid og sted. Mens Sokrates mente at moralen er tidløs, altså at det finnes en allmenn moral som er lik for alle. En annen ting disse to partene hadde til felles var at de begge brukte sin talekunst for å fremme sine synspunkter i sin filosofi. De innførte det som blir kalt den antroposentriske vending, altså større vekt på mennesket og samfunnet istedenfor naturen. En annen filosof som videreførte denne tankegangen var Sokrates' elev, Platon.

(2) Allmennbegrepene til Sokrates var hans ønske om å finne en klar definisjon av ulike begrep, uavhengig av spesielle tilfeller og situasjoner. Han ville finne det som allmennt definerte begrepet.

Platon

Moral og etikk

Sokrates' død gikk hardt utover hans elev, Platon, som fortsatte kampen mot sofistene og den skeptisismen og relativismen de stod for. Han overtok de grunnleggende moralske synspunkter som Sokrates hadde kjempet hardt for å få frem hos folket. Platon mente at demokratiet i Athen fremstod som et anarki hvor maktmisbruk og uvitenhet gikk hånd i hånd.

Platon stod for det han kalte for idélæren. Utgangspunktet for dette var Sokrates' lære om allmennbegrepene ⁽²⁾. Platon mente at det fantes maler for alt som var perfekt i verden. Disse malene ble kalt for idéer. For det første så var disse idéene noe allment, altså noe som kan være felles for mange enkeltteksemplarer. For det andre representerer idéene det perfekte; disse malene representerer altså standarden for det som er perfekt. Alt som sammenlignes med disse idéene vil være mindre eller lik disse. Platon mente at hvis en skal forstå hva som er fullkomment eller ideelt på hvert område, må man gripe den overordnede perfeksjonen. «Det Godes Idé» hadde en slik overordnet status etter Platons mening (i tillegg til en overordnet idé om Det Sanne og Det Vakre). Det Godes idé kaster et intellektuelt lys over ideene og gjør det mulig for vår forstand å begripe dem. Han utviklet dette videre ved å tenke seg et samfunn, idealstaten. Her skulle menneskene fungere optimalt, da han mente at et samfunn ville fungere best på en bestemt måte. I dette samfunnet ville enhver person få en bestemt rolle etter hvilken viten og ferdighet en hadde. Slik skulle den idelle samfunnet bli til. Noen skulle gjøre fysiske og litt mer praktisk arbeid, mens de med stor kunnskap og viten ville styre samfunnet, altså filosofien. Dette ville skape et velfungerende samfunn der moral og etikk vil være likt for alle og være naturlig. I et slikt samfunn vil alle samfunnsborgere forstå hva som er rett og galt, altså at moralen er tidløs og lik for alle. Dette samfunnet er bygget på idélæren og når denne læren er en mal for alt som er perfekt i denne verden og dermed, ifølge Platon, finnes det også en fasit på hva som er rett og hva som er galt.

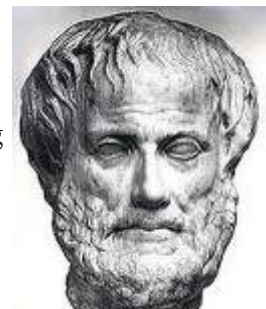
Tilbake til ideene. Platon mente at man hadde enkelte medfødte ideer, som følge av sjelen. Sjelen tok bare midlertidig boplass i kroppen, og sjelen var vår "bro" til idéverdenen. Platon mente at vi en gang før fødselen hadde nådd erkjennelse, men at vi mistet den i det vi ble født. Derfor er all kunnskap en form for gjenerindring.

Sentrale verk: Staten, dialogene

Aristoteles

Moral og etikk

Aristoteles var en student hos Platons akademi, og til tross for at han studerte der i 20 år utviklet han både arbeidsmetoder og filosofiske ideer som skilte seg fra Platons. Aristoteles mente at et moralsk menneske også er et lykkelig menneske, og for å virkelig være lykkelig måtte mennesket utvikle de evnene som er karakteristisk for mennesket, da spesielt tankeevnen. Ved å inneha "areté" – et ord som direkte oversatt kan bety "det beste du kan være", altså at du har fullt utnyttet ditt potensiale, kunne man oppnå "eudeimonia", som er

den høyeste form for lykke. Dette var bakgrunnen for aristoteles' syn på etikk og moral.

Aristoteles mente at mennesket består av flere deler som gjør det til et menneske; enkelte deler har det til felles med planter (evne til å ta opp næring, å vokse, osv – en vegetativ sjel), men mennesket har i tillegg deler som hever det over plantene og gir det flere likhetsstrekk med dyrene (Evnen til å jakte, sanse, bevege oss - animalsk sjel). I tillegg har mennesket *tankeevnen*, den *rasjonelle sjel*, som igjen hever oss over dyrene. Aristoteles mente at menneskene var avhengig av et sosialt miljø slik at denne rasjonelle sjelen skulle få utfolde seg. Aristoteles mente det var tre typer aktivitet mennesket kunne være engasjert i for å utvikle denne tankeevnen; teoretisk, teknisk og praktisk aktivitet. Til hver av disse aktivitetene tilhørte en dygd ⁽³⁾, og ett mål.

Teoretisk aktivitet innebærer argumentasjon, diskusjon og kontemplasjon, der målet er sannhet og dygden er kunnskap. Teknisk aktivitet innebærer alt arbeid der målet med aktiviteten er et resultat, for eksempel produksjon av en krukke. Målet vil da være tilvirkning, og dygden kunnskap. I praktisk aktivitet er det arbeidet i seg selv som er målet, i motsetning til det ferdige resultatet. Et eksempel vil være å bestemme hvordan en skal angripe og løse et problem. Målet vil da være handlingen i seg selv, mens dygden vil være klokskap.

Disse tre aktivitetene var for Aristoteles en slags trening i å utvikle god etikk og adferd. Slikt måtte man lære gjennom praksis, helst ved å delta i samfunnet selv og lære av de eldre og klokere.

I følge Aristoteles er moralen objektiv. Dette begrunnet han altså ut fra at menneskets trivsel og lykke springer ut fra det som er særegent for mennesket – nemlig tankeevnen. Hva som er rett og galt kommer av dette utgangspunktet, som jo er felles for alle mennesker. Det som kreves av mennesker for å danne et velfungerende samfunn er egenskaper som alltid vil ha samme utgangspunkt. Dermed er moralen objektiv, eller absolutt i følge Aristoteles.

(3) En dygd er et ord satt sammen av ordet "dyd" og "det å duge". Ordet dygd er nært beslektet med areté, altså innebar det gode kvaliteter hos mennesker.

Sikker viten/epistemologi

Der Platon mente at all vår kunnskap var *gjenerindring*, altså at vi husker noe vi egentlig har kunnet tidligere, mente Aristoteles at vi har et intellekt som retter seg mot tingen og "trekker ut" kunnskapen (det allmenne). Mennesket har en evne til *abstraksjon*, dvs evnen til å skjelne det allmene i en konkret ting. Du kan for eksempel se på Polly (en fugl), og tenke "det er polly". Men hvis du tenker "det er en fugl", har du tenkt bort det enkelte stoffet for tingen og står dermed igjen med det som er felles for Polly og andre fugler. Dette er den eneste måten former kan eksistere uavhengig av tingene sine på, altså som abstraksjoner i menneskesinnet. Dette hever oss over dyrene. En katt kan for eksempel *registrere* et musehull og *huske* at en mus dukket opp og derav bygge seg en erfaring og bli en god jakter. Men der dyrene bare har enkel læring (vanedannelse) har vi mennesker også abstraksjonen, som gjør at vi kan danne begreper om hva som er felles for en rekke enkelttilfeller. Aristoteles mente at vi på grunnlag av innsikt i enkelttilfeller altså kunne komme fram til en sikker konklusjon om hva som nødvendigvis kjennetegner alle eksemplarer av en art (ikke nødvendigvis dyr, men andre ting også). Dette kalles "aristotelisk induksjon". For Aristoteles dreier vitenskap seg om begrunnet kunnskap om det som alltid og nødvendigvis må være slik.

Vitenskapen måtte være systematisk oppbygd. Aristoteles står for et *aksiomatisk-deduktivt vitenskapsideal*. Det innebærer at all vitenskap baserer seg på enkelte grunnprinsipper (aksiomer). Dette er prinsipper som er så fundamentale at de verken kan eller behøver å begrunnes ut fra andre påstander. Forutsatt at grunnprinsippene er sanne, så vil de avledede påstandene (teoremene) også være sanne. Ari og Platty regnes som opphavsmennene til dette vitenskapsidealet.

Når dette er sagt, så mente ikke Aristoteles at alle typer vitenskap burde innordnes det samme aksiomatiske systemet. Grunnprinsipper for biologisk vitenskap vil være forskjellig fra grunnprinsippene som gjelder for den livløse naturen, mente han. Heller ikke humanvitenskapen kan baseres i samme aksiomatiske system⁽⁴⁾. Aristoteles mente uansett at disse grunnprinsippene kunne begrunnes ved aristotelisk induksjon, dvs, har man tilstrekkelig erfaring med et kunnskapsområde, vil man kunne komme frem til en innsikt i naturen, eller formen, til de artene man har med å gjøre. Når slik innsikt artikuleres, kalles det en *definisjon*, og det vil være et sikkert utgangspunkt for videre begrunnelser.

Aristoteles hadde et par forskjellige begrep som må defineres:

Substans – De mest grunnleggende enkelttingene. Kun ting med selvstendig eksistens (i motsetning til f.eks et smil). Substanser har to sider; form og stoff.

Stoff (individuelt) – Det som skiller to tilsynelatende like substanser fra hverandre. F.eks to mennesker. Begge er like substanser, men de vil likevel være forskjellige.

Form (essens, vesen, natur – allment) – de vesentlige tingene ved en substans. Har å gjøre med tingens karakteristiske evner og virkemåter (funksjoner). Tenkeevnen er f.eks det som kjenner tegner mennesket kontra dyr. Tingenes former hos Ari er det som nærmest tilsvarer ideene til Platty. Men formene er ikke selvstendige; de kan ikke eksistere alene, og er derfor *ikke* substanser. **Sikker viten er basert på innsikt i formene.**

(4) Dette er interessant fordi vi kan sammenligne Aristoteles med f.eks Wilhelm Dilthey (senere i notatet), som også mente at humanvitenskapen ikke kunne vurderes på samme måte som naturvitenskapene, og Karl Popper, som mente at alle typer vitenskap måtte vurderes på lik linje. Imponér sensor!

Del 3 – Den vitenskapelige revolusjon 1500-1700

René Descartes (1596 - 1650)

Sikker viten

René Descartes var en fransk adelsmann, matematiker og filosof. Han regnes av mange som grunnleggeren av den nye filosofien, og regnes også som oppfinneren av det kartesiske koordinatsystemet. Han markerte det endelige bruddet med det aristoteliske verdensbildet. Descartes hevdes å være en kunnskapsteoretisk rasjonalist, i motsetning til den empiriske tankegangen⁽¹⁾ som var representert av, nettopp, David Hume, men også Thomas Hobbes og John Locke, blant andre. Descartes mente at ideene om de mest grunnleggende sannhetene ligger latent i menneskesinnet helt fra det er født – det er Gud som har «programmert» oss slik. Disse ideene blir da grunnlaget for all øvrig kunnskap, som da må tilegnes gjennom erfaringer i den virkelige verden akkompagnert av den vitenskapelige metoden. Descartes beskriver sine tanker om den vitenskapelige metoden i hans verk *Om Metoden* (1637). Metoden hans inneholdt disse fire punktene:

1. Man kan kun akseptere det som står klart og tydelig for en.
2. En sammensatt problemstilling må brytes ned til mindre og tydeligere problemstillinger slik at de kan løses hver for seg med større enkelhet.
3. Løsningene fra hver av disse "byggekluss"-problemstillingene settes så sammen igjen til løsningen på den sammensatte problemstillingen.
4. Gjennom systematiske oppregninge og oversikter forsikrer man seg om at man ikke overser noe underveis.

Descartes utviklet den metodiske tvilen i sin søken etter å finne et grunnlag å bygge sin filosofi på. Det avgjørende vendepunktet kom da han innså at han kan tvile på alt han får høre, alt han får lese og til og med det han kan sanse. Informasjon kan være feilaktig og sansene våre kan villed oss. Derfor må vi tvile på alt, bortsett fra det faktum at vi tviler. Altså er det at vi tviler helt sikkert – og ergo må det være noen som "utfører" tvilen, eller tenker. Derav trakk Descartes konklusjonen, som vi må kunne si har blitt til hans mest kjente sitat, "jeg tenker, derfor er jeg". Dette var grunnlaget Descartes var ute etter å bygge sin filosofi på. Descartes gikk enda litt lenger etterhvert, da han spissformulerte tenkning til å inneholde tvil, forståelse, bekreftelse, benektelse, vilje, innbilning og fornemmelse. Dette er grunnlaget som sikrer utgangspunkt for sikker kunnskap. Selv om det dermed kan virke at Descartes var en skeptiker, kan man også si at han utviklet denne teorien for å motbevise skeptikerne som mente at man ikke kunne ha sikker viten. Problemet Descartes deretter måtte løse, var hvordan vi kunne få sikker kunnskap om den fysiske verden og alt det som er "utenfor" bevisstheten.

Som vi nevnte tidligere mente Descartes at det var Gud som hadde "programmert" oss slik at de mest grunnleggende sannhetene lå innebygd i vår bevissthet. Videre mente Descartes at han kunne bevise Guds eksistens. I enkle trekk gikk det ut på at alle mennesker er ufullkomne, men vi kan likevel forestille oss en fullkommen Gud. Da en virkning ikke kan være mer fullkommen enn sin årsak, kan mennesker ikke være opphavet til denne forestillingen – altså, hvis man går langt tilbake i årsaker/virkninger, ender man opp med Gud. I Descartes' filosofi spiller Gud rollen som garantist for at det faktisk eksisterer noe utenfor bevisstheten vår, men også en garantist for sikker kunnskap hvis man kombinerer den vitenskapelige metoden med Guds veiledning når man oppnår erkjennelse. Descartes mente at det var feil bruk av sansene som stod mellom mennesker og sikker erkjennelse, og dette kom på bekostning av fornuften, og var en konsekvens av den frie viljen Gud har gitt oss. Likevel spiller ikke Gud en særlig stor rolle i Descartes bilde av verden; han mente at etter at Gud har skapt verden og programmert menneskene slik at de er "klare til bruk", går livet av seg selv, som en klokke.

Men hvordan kunne Gud være en garantist for den utstrakte verden (*res extensa*)? Descartes hadde først bevist at Gud eksisterte, og at Gud måtte være fullkommen. Dette innebærer at Gud er god. Argumentet for den utstrakte verden ble dermed at Gud ville ikke plantet grunnleggende ideer (som form og utstrekning) i oss, hvis det ikke fantes noe som tilsvarte disse i virkeligheten. Gud ville ikke villedet oss slik.

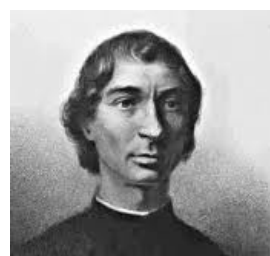
Sentrale verk: Om metoden, meditasjonene

NB! Trekke paralleller til Popper? Descartes var opptatt av hva som var sant og sikkert, og brukte tvilen konstruktivt til dette. Popper brukte falsifikasjonismen.

Descartes mente, som Platon, sjelen og kroppen til mennesker var to forskjellige elementer, som tilhørte to verdener; sjelen den åndelige og kroppen den fysiske. Han regnes som rasjonalist fordi han mente at vi måtte stole på fornuften framfor sansene i vår søken etter sikker viten.

Niccolo Machiavelli (1496 – 1527)

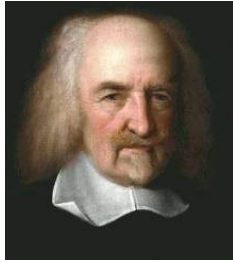
Forfatter av den beryktede *fyrsten* (the prince), som er et tidlig eksempel på den nye samfunnstenkningen. I boken gir han (basert på historiske hendelser) råd om hvilke teknikker herskeren må anvende for å holde på makta. anbefalingene virker ofte kyniske og brutale, men de gjelder herskeren som *offentlig* person, ikke som *privatperson*. Styreformen Machiavelli tar utgangspunkt i et sterkt autoritært og anti-demokratisk, men den henter sin berettigelse fra at den tjener folket, og peker for så vidt frem mot en

demokratisk legitimering av statsmakten.

Thomas Hobbes (1588 - 1679)

Hans filosofi handler i stor grad om hvordan mennesket er motivert av frykt. Hobbes så på mennesket og samfunnet som maskiner man kunne vurdere ut fra fysikkens lover. Han var påvirket av bl.a Gallileo.

Hobbes er en grunnlegger av en tradisjon i etikk og politisk filosofi som tar utgangspunkt i begrepene naturtilstand og samfunnskontrakt. I sitt verk Leviathan argumenterer han for at samfunnet oppstår når naturtilstanden, preget av alles kamp mot alle, opphører til fordel for et kontraktfestet samarbeid. Forutsetningen for at denne kontrakten skal fungere er at det utpekes en instans, suverenen, som har matkmonopol og kan garantere at kontrakten overholdes.

Hobbes betrakter samfunnet, og mennesket selv, som en slags maskin. Ved bruk av fornuft og erfaring kan man vise hvordan og hvorfor et samfunn oppstår og hvilke menneskelige behov det tilfredsstiller. Hobbes' tenkning er her sterkt preget av den nye mekanistiske tenkemåten som han overfører til moralens og politikkens område.

Også Hobbes forsvarer en autoritær statsform, men han finnes dens berettigelse i at den tjener folkets behov.

Sentralt verk: Leviathan (1651)

John Locke (1632 - 1704)

Empirist (empiri = sanseerfaring). Forsvarer en demokratisk statsform. Hans utgangspunkt er at mennesket som åndsvesen har visse ukrenkelige naturlige rettigheter som samfunnsformen må ivareta. Også Locke benytter seg av begrepet om en naturtilstand, men den er ikke en alles kamp mot alle. Den er allerede regulert av menneskenes naturlige rettigheter og sympati for hverandre. Berettigelsen av samfunnet ligger i en frivillig samfunnskontrakt, og man må sikre demokratiske mekanismer som gjør det mulig å avsette de styrende dersom de ikke oppfyller sin del av samfunnskontrakten. Den politiske ideologien Locke var med på å grunnlegge kalles liberalismen. Hobbes lo av denne ideen siden han mente at mennesker i et liberalt samfunn ville ende opp med å drepe hverandre. Han fikk faktisk helt lættis.

Del 4 – 1700-tallet: Subjektet i sentrum

David Hume (1711 – 1776)

Sikker viten

Skotten David Hume var en empirist, som vil si at han trodde all kunnskap kommer av sanseerfaring. Empiristene var orientert mot det eksperimentelle og observasjonsmessige aspektet ved vitenskapene, og nrukte dette som et ideal for filosofiske undersøkelser.

Hume skilte mellom to typer bevissthetsinnhold, nemlig inntrykk og forestillinger (impressions/ideas). Disse gjør tilsammen vårt bevissthetsinnhold. Forskjellen kan forklares slik: Når du ser et eple får du kraftige og klare sanseintrykk; lukt og syn. Når du bare forestiller deg et eple er det et blekt, mer eller mindre tydelig bilde av et eple. På bakgrunn av denne forskjellen skiller Hume mellom to typer erfaring; "ytre" sanseerfaring, og "indre" følelsesmessig erfaring.

Sanseerfaring inkluderer farger, lyder, lukter, former osv. Den indre erfaringen består av refleksjonsinntrykk – inntrykk av egne sinnstilstander, slik som inntrykket av ens egen angst eller glede. Sammen kan disse danne enkle eller mer komplekse inntrykk/forestillinger, som eventuelt kan spaltes i mindre deler. Basert på dette kan Hume presisere i hvilken grad alle stammer fra erfaringen:

Alle enkle forestillinger kommer av erfaring fordi de er kopier av inntrykk, enten sanseinntrykk eller refleksjonsinntrykk. Vi kan f.eks ikke ha en forestilling om gult uten å ha sett gult før. Alle komplekse forestillinger kan deles inn i enkle forestillinger, og kommer derfor også av erfaring. Nøkkelen her er at Hume ikke mente at mennesket hadde noen medfødte forestillinger.

Hume skilte mellom to typer kunnskap; faktakunnskap og begrepskunnskap. Begrepskunnskap går på forholdet mellom mine forestillinger. Dette vil si at kunnskapen er opparbeidet gjennom erfaring som fører til at man kan fastslå om ting er rett på grunnlag av forestillinger. En appelsin må være en frukt siden forestillingene mellom en frukt og en appelsin stemmer. Faktakunnskap er det som ikke er begrepskunnskap, altså kunnskap som ikke bare skyldes forhold mellom forestillingene som inngår i en oppfatning. Eksempel: en hest har x tenner. Det fremgår verken av ideen om en hest eller ideen om tenner hvilket tall x er. Jeg må sjekke de faktiske forhold for å finne tallet x. Dette vil si at kunnskapen er opparbeidet gjennom erfaring som fører til at man kan fastslå om ting er rett på grunnlag av forestillinger. En appelsin må være en frukt siden forestillingene mellom en frukt og en appelsin stemmer. Vår faktakunnskap strekker seg så langt som vår erfaring rekker. Problemene oppstår når vi vil si noenom årsakene til ting eller forutsi begivenheter.

Årsaksforhold/kausaltet innebærer at ting ikke skjer tilfeldig, men som et resultat av foregående hendelser. Hume så to komponenter i kausalitet (vi kan bruke kolliderende biljardkuler som eksempel): Nærhet i rom og tid (de må treffe hverandre fysisk), og suksesjon (årsak før virkning). Men Hume mente det manglet en ting, *den nødvendige sammenheng*. En ting kan jo være både nærme biljardkula og forut kollisjonen uten at den er kollisjonens årsak. Problemet er at nærhet og suksesjon kan sanses; det kan ikke den nødvendige sammenheng.

Hume var også skeptisk til den ytre verden. Han mente at alt vi sanser er en haug med inntrykk. Et eple har egenskapene at det er rødt, epleformet, og lukter godt. Dette er ikke eplet selv, men måten vi oppfatter eplet. Hvis du fjerner de inntrykkene, hva ligger "bak"? Hume mente at det ikke eksisterte noe eple; bare inntrykkene vi kan sanse. Han utfordret andre til å se for seg et eple uten disse egenskapene. Dette gjaldt også for Jeg'et, noe som ga Descartes hodepine. Hume mente at han selv hvertfall ikke klarte å observere sitt eget Jeg uten å observere sine egne bevissthetstilstander. Hume var også skeptisk til induksjon, som innebærer at man observerer noe mange ganger og derav trekker slutningen at det skjer hver gang. Hume mente at induktive slutninger viser oss hva som *sannsynligvis* vil skje. Og erfaringen viser at de faktisk er pålitelige veivisere til hva som sannsynligvis vil skje. Problemet her er at man begrunner et induktivt argument ved hjelp av et NYTT induktivt argument; erfaringen har vist det før, da viser den det igjen. Man havner i en ond sirkel, og Hume konkluderer med at induktive slytninger er ugyldige. Likevel var Hume såpass avslappet i forhold til sin egen skeptisisme at han innså at han måtte leve etter sunn fornuft (common sense) som alle andre. I praksis trengte man ikke tvile på at det fantes en ytre verden. Vi kan finne tilbake til vår sunne fornuft ved å avdekke tenkemåtene naturen har gitt oss.

Hume arbeidet for å finne lover for menneskesinnet. Dette fordi våre grunnleggende antagelser om verden ikke kan gis en fornuftsmessig begrunnelse, men bare reflekterer måten menneskesinnet fungerer på (forestillinger). Her introduserer Hume *assosiasjonsprinsippet*, som prøver å forklare hvordan vi kan danne oss fantasiforestillinger og hvordan enkelte forestillinger opptrer sammen. Han mente vi hadde en slags assosierende egenskap som førte enkelte ideer sammen. Assosiasjoner virker på grunnlag av likhet og nærhet i tid og rom. Dette gjør at hendelser som ligger nært

hverandre i tid og rom kan brukes til å danne et bilde av verden. Dette bruker han til å beskrive at mennesket danner seg vaner ved at to inntrykk som ligger nært hverandre forventes å opptre igjen på samme måte senere. Dette vil si menneskesinnet skal kunne forutse fremtidlige hendelser på grunnlag av tidligere hendelser og i denne måte spiller assosiasjonene en stor rolle i kunnskapsteorien til Hume.

Humes filosofi har blitt tolket i to retninger; som skeptisisme og naturalisme (fordi han ønsket å utarbeide en generell teori om den menneskelige natur). Han var for øvrig ateist siden man ikke kunne sanse noen Gud.

Hume mente at vitenskapen om mennesket selvfølgelig måtte være basert på erfaringer og observasjoner. Dette gjorde at han var motstander av Descartes tanker om medfødte kunnskaper og forklaringen hans av de grunnleggende sannhetene og begrepene. Tar en bort de grunnleggende og iboende sannhetene fra Descartes teori, har en heller ikke noe å bygge den andre sikre vitenen på. Dermed kan ikke Hume benytte seg av Descartes tankegang, og benytter seg heller av sin egen nye teori.

Moral og etikk

Hume var en anti-rasjonalist når det gjaldt moralen. I så måte var han uenig med rasjonalisten Locke. I dette lå at følelsene var utgangspunktet for moralen.

Hume skilte skarpt mellom *er* og *bør*, mellom deskriptive (beskrivende – blod er rødt) og normative (vurderende – drap er ondt) utsagn. Normative utsagn er verken faktakunnskap eller begrepskunnskap. Moral kan ikke begrunnes ut fra empiriske forhold, siden moral går på normative forhold som aldri kan avledes fra deskriptive forhold. Moral er forankret i våre følelser snarere enn vår forstand. Det beror på at vi er i stand til å føle desinteressert glede eller ubehag ved handlinger, og på at vi har en naturlig evne til innlevelse eller *sympati* med andre mennesker.

Humes moralfilosofi kalles emotivisme fordi den ser på moralske vurderinger som et uttrykk for våre emosjonelle reaksjoner. Han mente at moralske vurderinger ikke er kongitivt meningsfulle (de er ikke enten sanne eller falske). Videre mente han at moral kan motivere folk til å gjøre noe (f.eks forhindre et drap), og det eneste som kan motivere er følelser, ikke tenkning og sansing – altså er moral et spørsmål om følelser.

Vi må skille Humes moralfilosofi fra konsekvensetikk, der en handling dømmes ut ifra konsekvensene av handlingen. I et slikt system får påstander som " mord er galt" kunne ses på som en slags faktakunnskap, som jo Hume var uenig i. Om du sier at "mord er galt", i følge Hume, uttrykker du bare dine egne negative følelser for saken.

Men ville ikke dette gjøre moral individuelt for hver menneske? Nei, mener Hume, siden vi har visse fellesmenneskelige reaksjonsmønstre. Vi har alle en innebygd sympati, som gjør at vi føler godvilje for ting som gagnar mennesker og harmer for det som skader menneske. Forskjellen på moralske og vitenskapelige vurderinger er altså at ved moralske vurderinger kommer sympatien i tillegg til erfaringen og resonnement.

Når det gjelder moralen hans kan den tolkes både som relativ og universell. Han blir i mange tilfeller regnet som en slags gudfar for moderne moralrelativisme. Han skrev at mennesker har en del felles reaksjonsmønstre, men han nektet likevel for at moral hadde en objektiv standard. Han skal selv ha uttalt at universet ikke bryr seg om våre problemer. Grunnen kan kanskje være at selv om Hume i praksis godtok at mennesker har et felles reaksjonsmønster så kunne han ikke godta dette (og dermed moralsk universalisme) teoretisk fordi dette baserer seg nettopp på induksjon, som han jo hadde erklært på trynet patetisk. Han kan ha pratet om dette felles reaksjonsmønsteret basert

på "common sense".

Man kan også si at grunnen til at Hume "ender opp" som moralsk relativist, er at han manglet bevis på etiske sannheters eksistens.

Viktig verk: A treatise on human nature

Immanuel Kant (1724 – 1804)

Sikker viten

Immanuel Kant er en kjent tysk filosof. Kant var meget opptatt av Humes tanker og ideer, og bruker denne empiriske tenkemåten for å gjøre opprør mot rasjonalismen. Han mente Hume hadde stilt kloke og gode spørsmål, men var ikke enig i alle svarene Hume hadde på disse. Hume tvilte på begrunnelser basert på fornuft i omtrent alle situasjoner. Man kan si at Kant blandet Descartes rasjonalisme og Humes empirisme i sin egen filosofi. Denne måten å tenke på har blitt kalt "kopernikansk vending". Kopernikus prøvde på sin tid å forklare hvordan universet bevegde seg, utifra at det vi ser i himmelen kretser rundt tilskueren. Da han ikke klarte dette, kom han til konklusjonen at man ikke kun kunne ha fokus på objekter og gjenstander, men at man også måtte fokusere på subjektet som observerer. Han mente at for å oppnå forståelse, måtte man ikke anta at alt rundt oss fantes uavhengig av oss, men at man må se at det var produkter av oss selv.

Kant var en mester i å definere ting, og han delte kunnskap inn i to typer; a priori og a posteriori kunnskap. Videre kunne kunnskapen være syntetisk eller analytisk innenfor disse to gruppene – noe som dannet fire mulige kombinasjoner. La oss ta en titt.

A priori kunnskap er basert på logikk/fornuft, altså uavhengig av sansing. Et eksempel er " $2+2=4$ ". A priori kunnskap er nødvendigvis sann.

A posteriori er kunnskap basert på erfaring, og noe som kan være avhengig av en bestemt situasjon. Eksempelvis "Jeg er knekt" eller "Hu dama der var deilig".

Analytisk kunnskap er kunnskap der det som blir sagt kan tenkes ut fra subjektet – altså, vi kan si en trekant har tre sider, men det kan man også tenke seg fram av subjektet trekant – tre kanter. Et annet mindre obvious eksempel er "appelsin er en frukt". Her er det analytisk fordi det at det er en frukt inngår i selve *begrepet* appelsin.

Syntetisk kunnskap skiller seg fra analytisk ved at den tilfører noe vi ikke visste om subjektet. Eksempelvis, "eplene i denne kurven er råtne". La oss nå se på de fire komboene:

Analytisk a posteriori – Siden all a posteriori kunnskap er syntetisk, er dette en umulighet. Det finnes ikke påstander som er både analytiske og samtidig avhengig av erfaringen. Har vi først reflektert over innholdet og sett at det er sant, trenger vi ikke samtidig sjekke faktiske forhold for å se at den stemmer.

Syntetisk a posteriori og analytisk a priori – fullt mulig. Hume var enig i dette, men de hadde forskjellige uttrykk (Hume snakket om begrepskunnskap der Kant snakket om analytisk kunnskap, og om faktakunnskap der Kant snakker om syntetisk kunnskap). Det finnes syntetiske påstander som vi bare kan vite er sanne på grunnlag av erfaring (a posteriori) – "alle prottisboksene til Villa er tomme". Likt finnes det analytiske påstander som vi kan vite er sanne uavhengig av erfaringen (a priori) – f.eks rødt er en farge.

Syntetisk a priori – Slike påstander tilfører noe mer enn det som ligger i subjektet, men er likevel

noe vi kan resonnerer oss fram til. Et eksempel er “en rett linje er den korteste veien mellom to punkter”. At en rett linje er den korteste vei mellom to punkter er en syntetisk påstand, fordi vår oppfatning av en rett linje sier ingenting om lengde eller kvantitet, bare om kvalitet. Konseptet om “den korteste vei” er derfor tilleggsinformasjon som ikke kan komme ut av å analysere en rett linje. Slike påstander er grunnlaget for matematikk og geometri i følge Kant. Her var Hume uenig, nettopp fordi man kunne tilegne seg kunnskap uten erfaring.

Vi beveger oss videre på sanseinntrykkene våre, som jo er noe av grunnlaget for disse kunnskapsformene. Kant mente at vår erkjennelse bestod av to bestanddeler: "stoffet" og "formen". "Stoffet" til tingen er det den består av uavhengig av oss, mens "formen" er noe som ligger i oss som gjør at vi kan erfare den. Formen er helt konsekvent for oss, og dermed fungerer den som en garanti for at verden vil oppføre seg regelmessig rundt oss. Det er her syntetisk a priori kunnskap kommer inn – vi kan ha sikker viten om formen, selv om kunnskapen om dette verken bygger seg på et begrep eller erfaring. For å kunne erfare er det to betingelser som må oppfylles; anskuelsesformen og forstandskategorien. Anskuelsen består av sansingen vår i tid og rom, forstanden består av 12 underkategorier der årsakskategorien (kausaliteten) og tingkategorien (substansen) er de viktigste. Hadde vi ikke hatt dette systemet å ordne erfaringen i, kunne vi heller ikke erfart noe som helst. Dette blir dermed en grense for hva vi kan erfare. Den ytre, fysiske verden består av ting vi ikke klarer å ordne i dette systemet, dermed kan vi heller ikke begripe og sanse det. "Das Ding an sich" – "tingen i seg selv" – kan vi altså ikke vite noe om.

Når det gjelder kausalitet mente Kant at det ikke var noe som kan bevises eksperimentelt – det var en i stedet en forutsetning for å kunne eksperimentere. For Kant var kausalitet (årsaksform) en av forstandskategoriene, altså noe menneskesinnet besitter sånn at sanseinntrykkene skal inngå i en forståelig sammenheng. Anskuelsen gjør sansingen mulig, forstanden/kausaliteten gjør den forståelig. Den kombinasjonen var for Kant erfaring. Han mente at det var galt av Hume å forutsette at kausalitet må bekreftes empirisk ved observasjon – det riktige var at kausalitet er en forutsetning for å *gjøre* observasjoner. Ta noe så enkelt som å berøre en gjenstand. Vi kan ikke erfare dette uten å samtidig erfare hvordan vi både påvirker og *påvirkes* av av gjenstanden vi berører (vi presser på den, den trykker tilbake mot hånden). Men dette er nettopp en opplevelse av kausalitet.

Selv om vi i følge Kant ikke kan vite noe sikkert om den ytre verdenen, var han ingen skeptiker. Han mente at vi har sikker viten om de analytiske tingene, samt en del av de syntetiske. Det vi kan ha sikker viten om er rammen og grensene for vår erkjennelse.

Kant mente at ved hjelp av syntetisk a priori kunnskap kunne man tilegne seg faktakunnskap ved å bruke fornuft uten andre hjelpemidler. Han mener i tillegg at man må se på hvert enkelt subjekts oppfatning av en ting for å kunne tilegne seg forståelse om tingen. Der rasjonalistene mente man trengte fornuft alene for å tilegne seg kunnskap, og empiristene mente sanseerfaringen var viktig, mente Kant begge tankemåter var viktig for å kunne få kunnskapen man søkte etter.

Moral og etikk

Det var hovedsakelig to tankeganger som var gjeldende på denne tiden: Konsekvensialismen som dømmer rett og galt ut fra konsekvensene av ens handling (type the ends justify the means) og deontologien, som vurderer moral ut fra selve handlingen i forhold til regler og normer. Kant representerte den siste av de to, og med dette i bakhodet formulerte han “det kategoriske imperativ”. Kant krevde en *universalistisk* moral, altså en morallov må bestemmes uavhengig av vår identitet som empiriske subjekter (hvem vi er, hvor vi er, osv), og også uavhengig av de faktiske forhold i verden (mye ressurser, lite ressurser, etc). Kants universalisme diskvalifiserer alle følelser, instinkter og sympatier fra å danne grunnlag for moralen, siden disse endrer seg med tid og sted. Derav verdien av den rene fornuften: Mens det i den teoretiske filosofien var et problem at fornuften

forsøkte å heve seg over det empiriske, blir dette en forutsetning for den praktiske filosofien.

Det kategoriske imperativ gikk rett og slett ut på at dersom du er usikker på om noe er moralsk riktig, skal du se for deg en verden der alle gjør det du er usikker på (f.eks flørte med en kollega selv om du er gift), og vurdere om det er en bra verden. Hvis den ikke er det, bør du ikke gjøre det. Han formulerte det kategoriske imperativ slik:

Handle bare etter en regel som er slik at du kan ville at den blir en allmen lov.

Imperativ betyr her befaling og kategorisk uten unntak. Pga dette har Kants etikk blitt kalt plikketikk, noe som jo stemmer godt overens med hans deontologiske syn. Respekt for moralloven skal være vår eneste motivasjon i å handle riktig. Dermed vil det å gi penger til en tigger for at man selv skal føle seg bedre, en umoralsk handling. FY!

Sentrale verk: Kritikk av den rene fornuft

Del 5 – 1800 tallet: Historie og revolusjon

Johan Gottfried von Herder (1744 - 1803) – Ville formulere en filosofi som ivaretok det unike i kulturelle fenomener. Herder ble forløper for en historiefilosofisk retning som vektla filosofiens eget historiske ståsted, den såkalte *historismen*. I følge historismen må kulturelle og sosiale fenomener forstås ut fra sin historiske sammenheng. Slik forståelse dreier seg ikke om å se fenomener som eksempler på allmenne lovmessigheter, men om å forstå deres egenart og individualitet. Dette betyr at grunnlaget for menneskevitenskap ligger i historiske studier. Den historiske forståelsen krever på sin side at man ser fenomenene fra "innsiden", fra aktørens synspunkt.

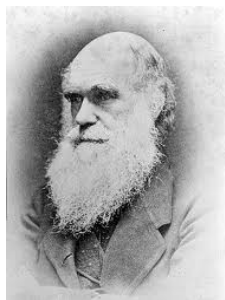
Tidsånd og folkeånd viser seg aller best i språket.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 – 1831) – Hegel hevder at samfunnsformer utvikler seg i et dialektisk mønster, fra tese og antitese til syntese. Syntesen representerer et mer komplett og dermed mer rasjonelt stadium enn tesen og antitesen hver for seg. Historien beveger seg mot et endepunkt hvor syntesen som kommer til uttrykk i statsdannelsen er så komplett og rasjonell at det ikke lenger er noen mulig antitese som kan drive historien videre. Dette er en form for demokratisk statsdannelse preget av rasjonalitet og frivillighet, hvor motsetningene mellom enkeltindivid og samfunn er opphevet. Dette stadiet er karakterisert ved at Ånden som på ulike måter kommer til uttrykk i historien, er kommet til selvbevissthet.

Hegels syn på moral og samfunn kan betraktes som et møte mellom en herdersk historiebevissthet og en kantiansk rettsfilosofi. Hegel regnes ikke som historist, fordi han tror på vår mulighet til å avdekke historiens universelle lover. Vi har derfor kalt ham en "universalhistorietenker".

Charles Darwin (1809 – 1882) – Darwins evolusjonsteori revolusjonerte vår biologiske tenkning på lignende måte som Newton revolusjonerte fysikk. I følge Chippy D har artene vi finner idag utviklet seg gradvis gjennom en prosess av naturlig utvalg, hvor biologisk variasjon kombinert med konkurranse om begrensede ressurser gradvis resulterer i at nye arter utvikler seg mens andre går til grunne. Han presenterte her for første gang i historien en forklaring på hvordan kompliserte biologiske funksjoner kan ha oppstått gjennom en lang utvikling.

John Stuart Mill (1806 - 1873) – Arbeidet for at kvinn skulle få stemmerett.

Del 6 – 1900-tallet: Noen vitenskapsteoretiske tema

HDM

Hypotetisk-deduktiv metode (HDM) er en måte å jobbe med vitenskap på. Det går i all enkelhet ut på at man tenker seg en hypotese, utfører forsøk og sjekker om det stemmer. Et alternativ til denne metoden er induktivismen, der man gjør en rekke observasjoner, og inducerer en hypotese ut i fra dette.

I sin enkleste form har HDM disse skrittene:

1. Formulering av en hypotese H, på grunnlag av foreløpige iakttagelser, gjetninger, intuisjoner, o.l.
2. Avledning (= deduksjon) av observerbare konsekvenser O – såkalte prediksjoner eller forutsigelser – fra hypotesen H.
3. Undersøkelse av hvorvidt den observerbare konsekvensen O foreligger eller ikke.
4. Hvis observasjonen O ikke foreligger, må hypotesen forkastes og erstattes med en annen. Men hvis O foreligger, regnes hypotesen som styrket, og kan testes igjen.

Vi har altså de to mulighetene:

Hypotese ---> observasjon ---> test = mislykket ---> utvikle ny hypotese

Hypotese ---> observasjon ---> test = vellykket ---> ny test

Et annet alternativ enn induktivismen er aksiomatisk-deduktiv metode (ADM), som var en tankegang som var rådende under antikken. Den gikk ut på at alle vitenskapens grener (fysikken, geologien, osv) bestod i et visst antall selvinnlysende grunnprinsipper, såkalte aksiomer, som teoremer kunne videreutvikles fra. Disse andre sannhetene (teoremene) skulle springe ut fra aksiomene ved hjelp av logisk gyldige slutninger (deduksjon). Man kan si at man har disse aksiomene i HDM også, men her vil de betraktes som hypoteser som det kan være mer eller mindre godt belegg for.

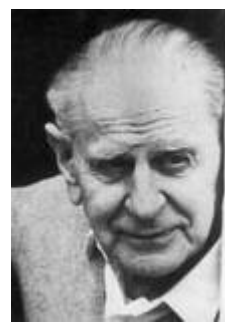
Deduktiv-nomologisk forklaringsmodell (DNF) er en måte å forklare fenomener på. Innen HDM blir forklaring et spørsmål om å innordne spesifikke hendelser under generelle naturlover. Det vil si at hvis man skal forklare en begivenhet viser man rett og slett av begivenheten skjer som en følge av allmenne lover og de foreliggende omstendighetene. Hvis man forklarer noe på denne måten, følger man DNF. Det å forklare noe og forutsi noe er nært beslektet hverandre i HDM. Prediksjon ligger til grunn for den praktiske anvendelsen av vitenskapen. Allmenne lover kan både forklare og forutsi begivenheter.

Med et enhetsvitenskapelig ideal menes det at alle typer vitenskap (naturvitenskap og humanistisk vitenskap) står for en enhet, der alle begivenheter skal forklares ut ifra HDM. Denne tanken har møtt en del motstand fra andre som mener at studiet av f.eks mennesket krever andre forståelsesformer enn de man benytter i naturvitenskapen. Idag forbindes gjerne et enhetsvitenskapelig ideal med HDM.

Karl Popper (1902 - 1994)

Vitenskapsteori

Den østerriksk-britiske filosofen Karl Popper var en av de som forsvarte et enhetsvitenskapelig ideal basert på HDM. Han hadde utviklet en slags egen "versjon" av

HDM, den såkalte "falsifikasjonismen". Kjernen i denne er at en vitenskapelig teori er bedre jo større mulighet man har til å falsifisere den. Det vil si at en god teori har mange muligheter til å bli motbevist, men holder likevel stand. Poenget er at det går ikke an å verifisere en teori, bare falsifisere den – så derfor blir teoriens holdbarhet mot falsifikasjon et mål på hvor god den er.

Man kan kalle falsifikasjonismen en form for HDM fordi den følger samme prinsipper og skritt, men hovedfokuset er flyttet til testene i steg 3 – og at mange tester (forsøk på falsifikasjon) er mulige å utføre.

Popper mente at det ikke var mulig å garantere at en hypotese er riktig. Veldig mange observasjoner kan styrke en teori, men aldri garantere at det ikke vil skje et tilfelle som avkrefter teorien. Poenget med vitenskapen er fortsatt å lage teorier som fører til prediksjoner, men det eneste disse prediksjonene til syvende og sist kan gjøre, er å falsifisere eller avkrefte teoriene. (Gyldig slutning: SIDE 410).

Popper kritiserer også tanken om at en bekreftet hypotese øker sannsynligheten for hypotesens riktighet. Dette baserer han på at en slutning *fra* bekreftede konsekvenser av en generell hypotese *H* *til* at denne hypotesen sannsynligvis er riktig er en form for induktiv slutning. Og Popper mente at Hume en gang for alle viste at slike beslutninger ikke kan begrunnes (Humes induksjonsproblem).

I følge Popper skal man basere konklusjonene på *modus tollens*, altså den enkleste form for falsifikasjon. Det mente han var gyldige slutninger. Et eksempel er:

Hvis P så Q
Ikke Q
Ikke P   GYLDIG!!! =D

Popper mente at det som avgjorde om en teori var vitenskapelig (i motsetning til pseudovitenskapelig, av pseudo = falsk), var dens mulighet til falsifikasjon. Dersom en teori ikke kunne falsifiseres, var den ikke vitenskapelig, og kunne forkastes.

Er det helt sikker at en teori er feil når den har blitt falsifisert? Problemer med falsifikasjon oppstår ofte i praksis fordi hypoteser som regel er så kompliserte at de består av flere mindre hypoteser (hjelpetypoteser). Dette innebærer at en eventuell falsifikasjon vil kunne være ugyldig. Et godt eksempel er kampen om det heliosentriske verdensbildet. Et argument for at jorda ikke kunne bevege seg rundt sola, var at vi ville beveget oss så fort at vi ville blitt blåst av jordas overflate. Men denne falsifikasjonen går på en *hjelpetypotese*, nemlig at jordas bevegelse vil være merkbar for oss mennesker, som er feil. Falsifikasjonen går ikke på "hovedhypotesen", som jo er at jorda går rundt sola. I logisk form kan det se slik ut:

Hvis A og B og C og D og E, så X
Ikke X
Ikke A eller ikke B eller ikke C eller ikke D eller ikke E. Men hvilken?

Thomas Kuhn (1922 - 1996)

Vitenskapsteori

Kuhn kritiserte Popper for å være for opptatt av abstrakte logiske resonemang og for lite opptatt av den vitenskapelige historien og utviklingen.

Teoriladet: Uttrykker at også våre observasjoner, hva vi erfarer, er preget av

teoretiske forutsetninger – vi oppfatter verden på forskjellig vis alt etter hva slags teorier vi har gjort til en del av vår tenkemåte. Det er til en hver tid summen av våre oppfatninger som er stilt overfor "erfaringens domstol".

Paradigme: Allment anerkjente vitenskapelige resultater som i en periode fungerer som modeller for problemer og løsninger innen et fellesskap av forskere.

Et paradigme består typisk av symbolske generaliseringer (Newtons lover), metafysiske forestillinger (forestillingen om at verden består av atomer og tomrom), verdier (moralske og estetiske vurderinger, men også vurderinger av hva som er korrekte eller fruktbare metoder) og mønstereksempler (problemer som har blitt løst med stort hell innenfor paradigmet). Vitenskap er alltid arbeid innenfor et paradigme, eller arbeid for å utvikle et nytt.

Normalvitenskap: Vitenskap under kontroll av et felles paradigme.

Revolusjonærvitenskap: Vitenskap utenfor paradigmet.

Revolusjonærvitenskap skyldes anomalier, altså ting som ikke kan forklares innenfor det gjeldende paradigmet. Dette kan føre til et paradigmeskifte. En revolusjonær vitenskap endrer rammebetingelsene til normalvitenskapen, og fører til et nytt paradigme. Dette må så befestes og testes inntil (evt.) nye anomalier dukker opp. Ofte vil nye paradigmer møte motstand.

Når man sammenligner ulike paradigmer blir man nødt til å sette seg inn i reglene til hvert paradigme, og betrakte verden med det nye paradigmets blikk. Nå tøtsjer vi innom et av de mest kontroversielle punktene i Kuhns vitenskapsteori; Vi ikke stille oss "utenfor" to paradigmer og vurdere disse opp mot hverandre; det går ikke an. Dette fører til en viss relativisme; et paradigme er godt eller dårlig i forhold til et annet paradigme. En slik relativisme er analogt til etisk relativisme, dvs at det ikke er noen universell målestokk for hva som er rett og galt.

Kuhn mente at humanvitenskapene ikke hadde samme status som naturvitenskapene. Kuhn mente at humanvitenskapen befant seg på et før-vitenskapelig nivå, der den venter på sitt første paradigme. Likevel kan hans teori sees på som en form for humanvitenskapelig resonnement; Ideen om paradigmer minner mye om epoketenkningen vi kjenner fra den tyske historismen; at hver periode er preget av et karakteristisk tankesett som kommer til uttrykk i språk og begrepsbruk. En vitenskapelig revolusjon blir da som en overgang fra en epoke til en annen – et sett av normer og oppfatninger om virkeligheten erstattes med et annet.

For Kuhn var det ikke noe sterkt skille mellom teori og observasjon. Observasjon var sterkt teoriladet – hva vi observerer er preget av hvilke teorier vi aksepterer. Dette gjelder særlig paradigmer. Tilhengerne av forskjellige paradigmer kan oppleve verden så forskjellig at man kan si at de lever i forskjellige verdener.

Dersom to teorier i to paradigmer er forskjellige, så må også begrepene de opererer med være forskjellige (Både Newton og Einstein kunne snakke om masse, men de snakker egentlig om forskjellige ting). Dermed blir hele meningsinnholdet (ikke bare begreper) relativ til paradigmet. Dermed blir ethvert forsøk på å vurdere teories holdbarhet på tvers av paradigmer helt meningsløst.

Wilhelm Dilthey (1833 - 1911)

Rasjonelle forklaringer: Forutsetter ikke kjennskap til allmene lover. Går ut på å vise at en person – i forhold til sitt verdensbilde – hadde visse grunner for å handle slik vedkommende gjorde.

Hermeneutikk – læren om fortolkning av tekster. Kom da folk skulle tolke bibelen og trengte regler for dette (ikke for bokstavelig, ikke for fri).

På 1800-tallet ville man finne en tilnærming til historien som både skilte seg fra naturvitenskapen og fra den spekulative historiefilosofien. Denne historismen dyrket Johan Gottfried von Herders tanke om å forstå en historisk epoke på dens egne premisser (rasjonelle forklaringer). Historieforskningen må forankres i kildebruk; dvs, den må ikke trekke konklusjoner utover det som finner støtte i det historisk overleverte materialet (tekster, redskaper, osv). Historikeren må ikke bare holde seg nær de historiske levningene, men også vurdere dem kritisk og vurdere dem opp mot hverandre ved å sette dem inn i en helhetlig sammenheng. Man må forsøke å "avkode" kulturelle ytringer, det menneskeskapte materialet som epoken har etterlatt seg. Men hvordan?

Wilhelm Dilthey tok utgangspunkt i dette spørsmålet da han prøvde å utvikle et generelt metodegrunnlag for humanvitenskapene. Han ville kombinere den historiske tankegangen med hermeneutikken. Det vi jobber med er ikke objekter som adlyder generelle lover, men subjekter som ytrer noe. Vi kan observere mennesket som et objekt som adlyder naturlovene (for det gjør vi), men vi er også subjekter som kan ytre ting.

I den hermeneutiske tradisjon er det vanlig å skille mellom begrepene å forklare og forstå. Med dette kunne Dilthey oppsummere forholdet mellom naturvitenskap og humanvitenskap slik: naturvitenskapens oppgave er å forklare naturen ved å avdekke årsaksforløp, mens humanvitenskapens oppgave er å forstå mennesket og kulturen ved å finne meningssammenhenger i menneskelige ytringer.

Dilthey mente at menneskelige ytringer er noe vi kan vurdere "fra innsiden" – vi kan se for oss hvordan Shakespeare tenkte, men vi kan ikke se for oss hvordan en magnet (naturvitenskap) har det. For Dilthey var kommunikasjon en form for empati. Forståelse er en gjenfinnelse av Jeg'et i Du'et.

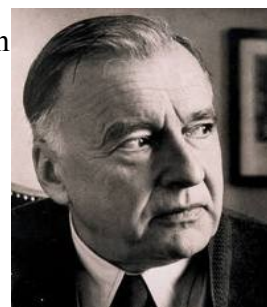
Å tolke andres ytringer er i følge Dilthey det motsatte av det vi gjør når vi personlig uttrykker oss. Ved å sette seg inn i andres ytringer vil det bli som en kommunikasjon mellom to personer; er man empatisk nok, vil man kunne forstå den andre. Ved å studere flere tekster vil man få et mer og mer korrekt syn på de generelle trekkene den andre personen har/hadde av verden. Men for å forstå en person holder det ikke bare å vite noe om ham, en må også sette seg inn i personens kultur og omverden. Dette fordi den individuelle forståelseshorisonten er sterkt knyttet til den kollektive forståelseshorisonten i kulturen. Ved å sette seg godt nok inn i personen samt kulturen rundt ham, vil vår egen forståelseshorisont utvide seg og vi kan nærmest gjenoppleve personen i følge Dilthey. I tillegg vil vår forståelse av kulturen utvide seg ved å lese personens tekster. Dette kalles den hermeneutiske sirkel: delene forstås ut fra en helhet, og en helhet forstås ut fra alle de små delene.

Den hermeneutiske sirkel: Etter å ha lest gjennom delene av en tekst har jeg en viss forståelse av teksten; Går jeg tilbake til de små delene har jeg fått bedre forståelse av dem, som igjen fører til bedre forståelse av teksten som helhet.

Denne sirkelen fungerer også når vi sammenligner to forståelseshorisonter (måte å tenke på). Vår forutsetning for tolkning endres når vi møter en annen forståelseshorisont – vår egen horisont utvides. Neste gang vi tolker den samme tingen er vi bedre rustet. Det er som å dra tilbake til et fremmed land mange ganger; etterhvert føler vi oss hjemme.

Hans-Georg Gadamer (1900 – 2002)

Den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer kritiserte Dilthey. Gadamer hadde en annen oppfatning av hvordan vi kunne tilegne oss kunnskap om historien enn det Dilthey hadde. Problemet ligger i Dilthey syn på at en kan *gjenoppleve* tekstens forfatter ved å lese teksten. Gadamer mener dette forutsetter at vi har et ideelt perspektiv som inneholder alle forståelseshorisonter, noe han mener

ikke er korrekt. Det første vi må gjøre er å snu problemstillinga til Dilthey, sier Gadamer: Vi må ta utgangspunkt i hva teksten *sier* istedenfor å tenke hva som ligger bak den. Ved å ikke stille kritiske spørsmål til det teksten sier, tar vi også teksten på alvor. På denne måten blir det mer som en ekte samtale med personen, og vi kan på denne måten forvente å få genuin innsikt. Vi tolker en tekst når vi lar den utfordre vår egen virkelighetsforståelse. Gadamer mente altså at vi må se på ytringene som noe potensielt sant, og ikke bare symptomer av en svunnen tids virkelighetsforståelse.

For å redegjøre for dialogen mellom verk og leser, benytter Gadamer seg av uttrykkene *for-forståelse* og *for-dommer*. Uansett hva vi leser/tolker, vil vi ha en viss "for-forståelse" av det, om ikke annet så i kraft av en oppfatning om språket verket er skrevet i. Videre har vi "for-dommer" ikke bare om verket, men om verden. Gadamer understrekte at for-dommene ikke bare er negative, de innebærer en "allerede dannet oppfatning". Disse for-dommene er utgangspunktet for tolkningen. Det som skjer i den hermenutiske sirkelen, er at våre for-dommer møter verkets for-dommer. Gadamer mener her at det er veldig viktig å ikke ta det for gitt at ens egne for-dommer (eller verkets, for den saks skyld) er de riktige. Tolkeren må åpne seg for tekstens for-dommer. Dette fører til at tolkeren får et mer reflektert forhold over temaet.

Gadamer mener at vi ikke kan slippe unna våre egne fordommer. Det gjør det desto viktigere å ta med disse som en forutsetning i et vitenskapelig arbeid.

Gadamers hermenutiske teori kan anses som en kritikk av vektleggingen av den vitenskapelige metode hos sentrale tenkere i nytiden. Gadamer mener hans teori går utover alle metoder. Skal en *forstå*, må en gå både dypere og videre enn det noen metode gjør. Videre i den forstand at den innebærer både vitenskapen, humanvitenskapen og det ikke-vitenskapelige. Dypere og mer grunnleggende i den forstand at den kan brukes til å finne grunntrekk i det å være menneske og dermed gå forut enhver metode. Gadamers hermeneutiske teori er dermed ingen kritikk mot den vitenskapelige metoden, men mot vektleggingen av den. For en del tenkere i nytiden har ment at for eksempel den vitenskapelige metoden er veien å gå for å oppnå *all* sikker viten, mens Gadamer mener det også er noe som går utenfor disse metodene.

Mine egne synspunkter

Eksamenstips

- På eksamen vil vi få sammenligningsoppgaver på tvers av tid. På slutten kan du bli oppfordret til å komme med en egen vurdering. Dette vil kun telle positivt, altså har vi poeng å hente her!!
- Drit i biografiske fakta. Hold deg til det som er relevant.
- Prøv å trekk linjer mellom de forskjellige folka. Hva mente Kant i forhold til Descartes? Osv.
- Ontologi: Læren om det eksisterende
- Epistemologi: Læren om sikker viten (erkjennelse)
- Teleologi: Alt har et mål det streber mot

Paralleller:

Hume, Hobbes og Locke – alle empirister

Descartes og Platon – hadde et dualistisk syn på mennesket (sjelen tilhører den åndelige delen av verden og kroppen tilhører den fysiske). Begge mente at mennesket var født med enkelte ideer, i motsetning til **Hume**. I tillegg mente begge at sikker viten kom gjennom fornuften.

Descartes og Popper – Descartes tvilte på alt, bortsett fra selve tvilen. Popper "tvilte" på alle vitenskapsteorier siden de aldri kunne verifiseres. Lell mente Descartes at man kunne oppnå sikker viten, det mente *ikke* Popper.

Kant, Hume og Descartes – Kant kombinerte Humes empirisme og Descartes' rasjonalisme til sin egen filosofi i en kopernikansk vending (vi må se på subjektet).

Descartes og Hobbes – begge mente at mennesket og samfunnet kan betraktes som maskiner basert på mekanikk/fysikkens lover.

Hume og Kant – Begge skilte mellom forskjellige typer kunnskap; Faktakunnskap/syntetisk kunnskap og begrepskunnskap/analytisk kunnskap

Hume og Popper – Begge skeptiske til induksjon.

Aristoteles, Kuhn, Dilthey og Gadamer – Mente at humanvitenskap ikke kan vurderes på lik linje med naturvitenskap.

Moralske relativister: Sofistene, Hume,

Moralske universalister: Sokrates, Platon, Aristoteles, Kant, Locke,

Sikker viten: Descartes, Kant

Ikke sikker viten: Hume, Popper, Kuhn